

DET LILLE LAND FØR DEN STORE KRIG

Michael H. Clemmesen

DET LILLE LAND FØR DEN STORE KRIG

*De danske farvande, stormagtsstrategier, efterretninger og
forsvarsforberedelser omkring kriserne 1911-13*

Syddansk Universitetsforlag

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2012
University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 436
Sat og trykt af Narayana Press

Omslagsfotos:

Forside: Mobiliseringsøvelsen i september 1913. Foto: Holger Damgaard, Det Kongelige Bibliotek.

Bagside: Kommandør T.V. Garde på Storebælt i 1914. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

ISBN: 978 87 7674 617 9

Det lille land før den store krig er trykt med støtte fra:

Helen og Ejnar Bjørnows Fond

Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse

Konsul Georg Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

Tlf. 6615 7999

Fax 6615 8126

www.universitypress.dk

Indhold

Forord 9

Indledning 11

En kort indledningsvis skitse 19

Baggrunden: Indtil Agadir-krisen 25

Kapitel 1: Storbritannien generelt 25

Kapitel 2: Ballard og Slade september 1905-september 1906 28

Kapitel 3: Ballard-komitéen 33

Kapitel 4: Admiral Wilsons notat samt striden med Beresford 41

Kapitel 5: Britisk usikkerhed om Danmarks stilling 49

Kapitel 6: Blokaden 52

Kapitel 7: Operativ centralisering m.m. 1908-1910 54

Kapitel 8: Tyskland op til 1911 66

Kapitel 9: I Danmark: Wencks 1900-foredrag og J.C. Christensens reaktion på overfaldstruslen 69

Kapitel 10: Forsvaret under den første radikale regering 75

Kapitel 11: Forsvarslovenes gennemførelse sættes i værk under Berntsen 84

Kapitel 12: Wencks prisopgave 91

Kapitel 13: Landgangstruslen mod mobiliseringen på Sjælland 95

Kapitel 14: Idéen om Forsvarsrådet drøftes og dør 100

Kapitel 15: Efterretningsvæsnets udvikling indtil 1906 104

Kapitel 16: Tjenesten konsolideres under Gørtz 113

Kapitel 17: Dynamoer Erik With og de nye samarbejdsmuligheder 129

Første del: Fra krise til ny krise 133

Kapitel 18: Storbritannien under og efter Agadirkrisen 133

- Kapitel 19: Tysklands ydmygelse 149
- Kapitel 20: Danmark under indtryk af Agadirkrisen 154
- Kapitel 21: Efterretningsvæsnet under krisen 161
- Kapitel 22: Beredskabsskridt 165
- Kapitel 23: 'Generalstrejken' 174
- Kapitel 24: Flådens Stabs balancegang 180
- Kapitel 25: Københavns forsvar og flåden 188
- Kapitel 26: Københavns samt Sjællands forsvar og hæren 196
- Kapitel 27: Tuxens diskrete selvstændighed 202
- Kapitel 28: Stormagterne januar-august 1912 i diplomaternes indberetninger 210
- Kapitel 29: Sverige set fra København i 1912 214
- Kapitel 30: Indenrigspolitisk fokus, kongen og de ubekvemme flådebesøg 216
- Kapitel 31: Forhistorien til den russiske Østersøflådes besøg 220
- Kapitel 32: Kommandør Hugh Watsons aktiviteter 225

Anden del: Balkankrisen 237

- Kapitel 33: Tyskland og krisens første par måneder 237
- Kapitel 34: Truslen mod Tyskland og krigsforberedelserne under resten af krisen 244
- Kapitel 35: Royal Navys krigsplan færdiggøres 248
- Kapitel 36: Churchills begyndende modoffensiv mod krigsplanen 257
- Kapitel 37: Danmark og krisen indtil første Forsvarsrådsmøde 267
- Kapitel 38: Forsvarsrådsmøderne og resten af november 287
- Kapitel 39: Efterretningsvæsnernes status under Balkankrisen 312
- Kapitel 40: Forsvarsforberedelser i oktober-november 318
- Kapitel 41: Omkring krisens første kulmination: 1. til 20. december 1912 322
- Kapitel 42: Vejen til neutralitetserklæringen 336
- Kapitel 43: Flådens 'Operationsplan' og andre forberedelser 345
- Kapitel 44: Efterretningssituationen i begyndelsen af 1913 355
- Kapitel 45: 3. Divisions enheder kommer til Sjælland 357
- Kapitel 46: Forsvaret af hovedstaden og Forsvarsindsamlingen 366
- Kapitel 47: Danmark i krisens sidste periode 380

Kapitel 48: Sverige op til og under krisen indtil kystflådens ‘Vintermanøvre’	389
Kapitel 49: Kystflådens ‘Vintermanøvre’ samt truslen mod vestkysten	401
Tredje del: Mellem krisen og krigsudbruddet	433
Kapitel 50: Britiske reaktioner	433
Kapitel 51: Den tyske flåde erkender de nye vilkår	448
Kapitel 52: De sidste danske forberedelser for at blive klar til den ventede krig	451
Kapitel 53: Sverige efter Balkankrisen: Forsvar af Vestkysten, angreb på demokratiet	464
Kapitel 54: Forsvarsforberedelserne og den faktiske krig	475
Afsluttende bemærkninger	485
Kilder og litteratur	491
Kilder	491
Fra arkiver o.l.	491
Trykte kilder	491
Litteratur	493
A summary of the Royal Navy’s strategic discourse	497
General	497
Phase 1905-07: The plan studies produced by the Ballard Committee	499
Phase 1907-09: Editing the plan studies, centralisation and reaction to the Ballard-Corbett heresy	500
Phase 1910-11: The Arthur Wilson rejection of a key role to trade war	501
Phase 1911-13: The Ballard-Callaghan development of the RN War Plans	502
Phase 1913-1914: Churchill’s tailoring of the war planning	503
The effect of the results on Denmark, Sweden – and Germany	504
Kronologi	505
1904	505
1905	505
1906	505
1907	506
1908	506

1909 507

1910 507

1911 507

1912 509

1913 512

1914 514

Noter 515

Personregister 549

Forord

Under arbejdet med min foregående store bog, *Den lange vej mod 9. april*, der først og fremmest skulle blotlægge Danmarks og Norges situation under 1. Verdenskrig og virkningerne af denne, erkendte jeg, at centrale dele af historien om årene op til Den Store Krig og to perioder i Mellemligstiden stadig henligger ufortalt.

Denne bog søger ved på 100-året for hovedbegivenhederne i det sidste par år op til krigen at udfylde det første af disse huller.

Jeg er dybt taknemmelig over, at Rigsarkivaren og Hendes Majestæt Dronningen viste den tillid at give mig adgang til dele af Kong Christian X's arkiv, så jeg som den første eksterne historiker opnåede det privilegium.

Som vel alle andre større værker kunne heller ikke denne bog skrives uden hjælp, støtte og vejledning fra interesserede kolleger og institutioner. Her er det naturligt først at nævne mit forlag, Syddansk Universitetsforlag, som altid har tid til at lytte til forfatterprimadonnaer og hjælpe dem videre. Det aflaster den hårdt prøvede familie.

Takket være Helen og Ejnar Bjørnows Fond, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond samt den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse blev det finansielle grundlag sikret for igen at gøre en af mine bøger attraktiv. Også en stor tak til Forsvarets og specielt Forsvarsakademiets Bibliotek, der igen har fundet litteratur og trykte kilder, som jeg havde opgivet at finde, og til tålmodige mennesker i mange lande, der skeptisk har lyttet til argumenter om, at også dette projekt var relevant. Tak til general Jørgen Lyng, den tidligere leder af Udenrigsministeriets Arkiv Otto Christian Schepelern og ambassadør Jørgen Ørstrøm-Møller, der igen påtog sig at læse og kommentere de mange hundrede siders ufærdig tekst, samt til forlagets anonyme kontrollæser, som efter den foregående bog også påtog sig at gennemlæse og kommentere dette manuskript.

Det svenske Kungliga Krigsvetenskapsakademien hjalp ved at invitere til Stockholm i forbindelse med et andet projekt på et tidspunkt, hvor det var afgørende at besøge Krigsakivet der. Her gav Jan Dahlström og Per Clason en konstant hjælp og opmuntring, og professor Gunnar Åselius fra Försvarshögskolan støttede opbygningen af det nødvendige kendskab til forskningen i Sveriges sikkerhedspolitik op til 1914. Bogens i betydelig udstrækning nye rekonstruktion af Royal Navys strategidiskussion op til 1. Verdenskrig og dennes rødder kunne kun finde sted i rammen af en konstant dialog med professor Andrew Lambert fra King's College London og hans tidligere elev, Dr Stephen S.W. Cobb.

Denne bog er afslutningen af det projekt med at beskrive Hæren og Flåden under 1909-ordningen, som blev indledt i sommeren 2006. Som vel så mange andre sådanne grundforskningsprojekter endte det helt anderledes end forudset. I første omgang fordi det blev klart, at den ydre ramme – begivenhederne omkring Danmark under 1. Verdenskrig – hverken var dækket eller analyseret i den tidligere litteratur. For det andet fordi det syntes ret uinteressant blot at beskrive, hvad der skete, når det centrale spørgsmål var hvorfor.

Som i *'Den lange vej mod 9. april'* har forsknings- og skriveprocessen været stærkt motiverende, fordi det har været, som det må være at restaurere et stort lærred af Hieronimus Bosch, hvor detaljer og sammenhænge kun gradvis bliver tydelige.

Indledning

Dette er en hundrede år gammel historie om, hvorfor og hvordan Danmark forberedte sig til den truende storkrig, så man i alt væsentligt blev klar ti måneder før dens udbrud.

Historien er aldrig tidligere blevet fortalt, nok delvis fordi periodens kriser ikke straks bragte storkrigen, men kun førte til, at muligheden blev gennemtænkt og forberedt af hærene og flåderne. Overvejelser og forberedelser fandt sted både hos stormagterne og i de neutrale lande som den efter 1864 håndsky småstat Danmark og det selvbevidste Sverige.

Bogens emne er således ikke de store landes dramatiske krigshistorie. Hovedemnet er for en snævert krigshistorisk interesseret noget så umiddelbart dødsenstrist som små landes indsats på forhånd for at overleve under de stores mulige krige, dvs. små landes normalvilkår.

Forløbet fandt sted i en tid, som på mange områder er fremmed for os nu disse mange årtier senere, ikke mindst fordi samfundene dengang var dybt delte i spørgsmålet om krig. På den ene side stod de, som så krig som uundgåelig, måske endda ønskelig og nødvendig, en del af det naturlige samspil mellem staterne. På den anden side stod voksende 'oplyste' kredse af liberale og moderate socialdemokrater, der så krige mellem civiliserede lande som vanvittige og heldigvis stadig mindre sandsynlige. Sund fornuft, egeninteresse og international arbejdersolidaritet kombineret med indenrigspolitisk modstand mod at vælge krigen ville spille sammen og sikre, at modsætningsforhold og kriser blev løst ved kompromis gennem forhandling. Hvis krig alligevel skulle bryde ud, ville fjendtlighedernes karakter og lidelserne blive begrænset af det voksende kompleks af internationale aftaleregler.

En anden grund til, at perioden forblev ubeskrevet for Danmarks vedkommende, er, at den ligger efter det for politiske historikere åbenlyst interessante arbejde med at udrede vejen til Forsvarslovene af 1909. Denne bog dækker perioden, der fulgte efter de år, som ikke mindst er belyst af Troels Finks pionérindsats suppleret gennem Jens Ole Christensens senere forskning.

Denne bog er historien om den samvittighedsfulde, men vel lidt grå, Klaus Berntsens pligtarbejde med som pligt hen ad vejen at implementere partiets forsvarsordning efter dens hensigt – i det omfang, pengene rakte. Bogen giver den første beskrivelse af gennemførelsen af ordningen og af de idéer hos de ledende officerer, som drev og vejledte beslutningerne. Som dansk forsvarshistorie viser, er implementeringen af en altid underfinansieret og kontroversiel militærordning

langt fra en automatisk og given sag. Det kan ikke udelukkes, at den manglende tidlige undersøgelse af emnet skyldes, at i modsætning til klarlægning af den politiske diskussion før lovvedtagelsen kræver en implementeringshistorie også en systematisk søgning i omfattende og spredt placerede militære myndighedsarkivalier.

Forløbet med gennemførelsen af 1909-loven måtte – særdeles upassende og indenrigspolitisk ubekvemt – ske med tordenskyer bølgende over horisonten som følge af uvej i Sydeuropa. Men pligtarbejdet måtte laves, før Berntsen kunne gå videre og opnå, hvad han opfattede som sit politiske svendestykke og hovedprojekt, en demokratisk grundlov.

Fra forhåndslæsere af manuskriptet ved jeg, at de logiske forbindelser mellem bogens mange delhistorier ikke altid står klart. Lad mig derfor skitsere sammenhængen allerede her i indledningen. Kriserne i 1911 og 1912-13 i Middelhavet og på Balkan beskrives, så kilderne til det stadigt forværrede modsætningsforhold mellem stormagterne samt bølgerne af krigsfrygt og optimisme overalt i Europa står klart. Det er nødvendigt, at bogen følger og analyserer de forløb i Tyskland, specielt England og til en vis grad også Rusland i årene før Den Store Krig, som skabte rammerne for dansk – og svensk – sikkerhedspolitik og landets militære styrker.

Bogen følger, hvordan den allerede eksisterende, dynamiske, næsten ideologiske, interne konflikt om den britiske flådes strategi i en krig mod Tyskland, en konflikt, der også blev næret af den ekstremt hurtige teknologiske udvikling, kom til at bestemme, hvad der herefter skete i Nordsøen og omkring adgangsvejene til Østersøen. I sommeren 1914 var denne konflikt endnu ikke afsluttet, fordi blandt andre den unge marineminister Winston Churchill så den professionelle flådeledelses løsning som alt for passiv. Grunden til, at Østersøens munding fra Skagerrak til Kiel var blevet strategisk ret uinteressant, da krigen kom, var, at ministeren ganske vist lige havde fået fjernet de personer fra sin stab, der havde intellekt og civilcourage til at stå op mod ham, men den admiral, han udnævnte til at føre krigen i Nordsøen for sig, viste sig at være grundlæggende uenig i Churchills risikovillige linje. Det kom til at betyde, at ministeren ni måneder senere måtte søge afløb for sin aktivisme i Ægæerhavet, fjernt fra admiral Jellicoes ansvarsområde Nordsøen.

Fortællingen er også præget af, at det ikke kun eller måske ikke engang primært er den objektive udvikling i omverdenen, der driver politiske og fagmilitære beslutninger, men samspillet af forskellige subjektive syn på denne og egne mål. Derfor er det bogens hovedhistorie at fortælle, hvordan de oplysninger, man i København skaffede sig om stormagternes maritime strategi og situationens udvikling under kriserne, påvirkede forsvarsforberedelserne i Danmark.

Det skal allerede her understreges, at årsagen til, at stormagten Frankrig næsten ikke behandles i bogen, er at landet er næsten ikke-eksisterende i de britiske, tyske, svenske og danske arkivalier, som den bygger på. Nordsøen var

et britisk-tysk spændingsfelt og Østersøen et tysk-russisk med mulig britisk indblanding.

På grund af, at den svenske vestkyst i London og i stigende grad også Stockholm blev set som et muligt baseområde i en tysk-engelske søkrig om adgangen til Østersøen og i handelsblokaden af Tyskland, har det været nødvendigt at behandle Sverige parallelt med Danmark. En ekstra fordel, man får ved også at behandle det store naboland, er, at diskussionen dér om truslen fra Rusland og anvendelsen af Forsvarssagen i svensk indenrigspolitik fra siden kaster et klart nyt lys på forløbet i Danmark og forsvarsforberedelserne her. Et element er, at Göteborg fik næsten samme rolle i Sverige som Esbjerg fik i den danske hærs forsvarsforberedelser.

Ved starten på skrivearbejdet i efteråret 2010 var manuskriptets arbejdstitel: 'Som skærgårdssejls i tåge'. Titlen afspejlede den ekstreme usikkerhed, der uundgåeligt og altid må karakterisere den planlægning og de krigs- eller forsvarsforberedelser, som et land gennemfører såvel for en – måske – kommende krig som for beslutninger i en krise. Usikkerheden er en realitet, uanset om der er tale om en stormagt eller en småstat, dog nok mindst for en stormagt, der planlægger selv at starte krigen og tage det strategiske initiativ, og absolut størst for en geografisk uheldigt placeret småstat med meget begrænsede militære midler, der har besluttet at forblive neutral.

Som krigsplanlægning og optræden i krise: Indøvelse af navigation i skærgården i tåge i den svenske kystflåde under 1. Verdenskrig. (Krigsarkivet)

Dette fotografi illustrerer problemet. Navigatøren skal vælge fart og kurs i et farvand, han ikke kan se. Men situationen for den neutrale småstats *'navigation'* er langt mere kompleks. Det *'søkort'*, krigs-/forsvarsplanlæggeren eller rådgiveren i en international krise skal navigere efter, består af i bedste fald ufuldstændige efterretninger fra forskellige mere eller mindre troværdige kilder, der forsøges bundet sammen af et altid usikkert logisk netværk. Resultatet er ikke nødvendigvis meget bedre end de mytiske kort, som de første søfarere havde til rådighed. Samtidig kan navigatøren ikke være sikker på, at roergængerer forstår ham, samt at roret og maskintelegrafene virker som han forudsætter. Og selv om han måtte være i stand til at optræde korrekt i situationen, har han ikke nødvendigvis myndigheden til at beslutte og kommandere. Den vil ligge hos kaptajnen, der måske ikke opholder sig på broen, og som i øvrigt måske modvilligt og tøvende må følge direktiver fra *'rederen'* – den politiske ledelse – som kan have et helt andet syn på verden eller prioriteringer, end man må have på skibet, selv hvor der kun er tale om en øvelse, eller i forsvarsforberedelser for en hypotetisk mulighed, man dybtfølt håber at undgå.

'Navigatøren's arbejde under denne krise måtte også præges af, at der muligvis kun var få måneder til rådighed til færdiggørelse af planlægning og andre forsvarsforberedelser. Det blev i øvrigt vanskeliggjort af, at perioden som nævnt var præget af en meget hurtig teknologisk udvikling. Hindringer for at lægge en sikker kurs var således næsten uoverstigelige.

Arbejdstitlen var ikke kun relevant som et billede på usikkerheden i forhold til den internationale udvikling. Netop i årene op til og under Den Store Krig betød en usikker og konfliktfyldt overgang til parlamentarisk demokrati, at fordelingen af myndighed mellem monarken, regeringschef, værnminister og de militære ledere måtte være uklar. Dette betød, at hverken konge, politikere, de professionelle militære, medierne eller folket var nået frem til den nye forståelse for ansvars- og myndighedsfordeling, der først i løbet af 1917 blev endeligt gennemtruffet af liberale politikere som David Lloyd George i Storbritannien. I årene op til krigen gjorde usikkerheden, *'tågen'*, at viljestærke personer som det svenske kongepar og den britiske marineminister kunne kortslutte udviklingen og tiltage sig anakronistisk myndighed.

Som det vil blive beskrevet betød Frederik VIII's, Christian X's og Klaus Berntsens personligheder, at de afgørende skridt mod den nye myndighedsfordeling i Danmark blev taget i efteråret 1911 og vinteren 1913. Berntsen sikrede klart den politiske kontrol over de militære styrker, og Venstre afviste under krisen den planlagte lovgivning, der ville sikre hærens overtagelse af retsvæsnen og landets infrastruktur ved mobilisering. Disse problemer var således løst, da Peter Munch i sommeren 1913 overtog de militære ministerier for at føre udviklingen til sit logiske, men uafbalancerede, endelige resultat i efteråret 1917.

Bogens nødvendige fokus på beslutningsgrundlaget under kriserne førte til en grundig søgen efter danske efterretningsarkivalier fra perioden, der undgik den

systematiske ødelæggelse af planlægningsdokumenter og rapporter rettet mod Tyskland efter besættelsen af landet den 9. april 1940, der betød, at intet væsentligt fra Hærens Efterretningssektion har overlevet til i dag. Ret overraskende og heldigt for denne fortælling overlevede nogle kopier af hærens efterretningsrapporter fra kriserne i Flådens Stabs arkiv. Organisationssager angående hærens efterretningsvæsen og dokumenter fra Forsvarsrådet for perioden 1900-1912 findes i Krigsministeriets Mobiliseringskontors arkiv, og centrale dokumenter fra perioden derefter eksisterer blandt Udenrigsministeriets skabssager. Dette har muliggjort en første beskrivelse af dansk efterretningstjenestes tidlige år. Hjælp fra lokalhistoriske arkiver har gjort det muligt at få ansigter på et par af de agenter, som kilderne navngiver.

Et centralt problem var at finde ud af, hvordan efterretninger fra diplomatiet og efterretningsvæsenet blev opfattet af de civile og militære beslutningstagere. Lidt findes i politikeres senere udgivne erindringer, men ikke meget, da de selv senere fortæller, at de var overbeviste om, at der ikke ville blive krig, dvs. at de vurderede forsvarsforberedelserne ud fra deres indenrigspolitiske omkostninger og værdi. Dette bekræftes af regeringspartiet Venstres rigsdagsgruppes forhandlingsprotokol.

Det blev således de militære chefer, der kom til at drive forsvarsforberedelserne under og efter kriserne. Behovet for indblik i deres opfattelser kunne i en begrænset udstrækning dækkes af de overlevende dele af førkrigstidskorrespondancen mellem de kommanderende generaler Gørtz og Tuxen. Den helt afgørende kilde blev imidlertid den dagbog, som chefen for Flådens Stab, kommandør Vilhelm Garde, samvittighedsfuldt førte hver aften igennem hele perioden, og den protokol, som Krigsministeriets Direktør, oberst N.B. Ulrich, førte over alle centrale forhandlinger i ministeriet. Christian X kom til magten ved sin fars død nogle få måneder før krisen. Han skiftede da brat fra sit liv og sin verden som hærofficer til jobbet som statsoverhoved med en regering, hvis verdensopfattelse og prioriteringer han havde vanskeligt ved at forstå, men med sin dybe pligtfølelse forsøgte at sætte sig ind i. Den periodiske dagbog, benævnt '*bemærkninger*', han regelmæssigt førte, siger ikke mindst noget om de forhold, der ikke blev skrevet om. Den internationale krise er næsten usynlig, de centrale forhold mellem ham og regeringen var igennem de afgørende måneder Grundlovsspørgsmålet og den islandske selvstændighedsbevægelse. Kun i spørgsmål knyttet til Københavns Befæstning bragte hans baggrund som hærofficer ham i potentiel konflikt med Klaus Berntsen i dennes stilling som forsvarsminister.

Planlægningen for '*tågesejladsen*', dvs. krisebeslutninger og krigs- og forsvarsforberedelser, foregik i hvert enkelt land, lille som stort. Den svage koordination mellem de tre nordiske lande med gensidig orientering, som sås i disse år, ændrede reelt intet ved dette forhold. Landene besluttede og handlede alene. Dette forhold afspejles i bogens struktur. Hvert land – Storbritannien, Tyskland, Danmark og Sverige – følges på grundlag af de informationer og de militærpo-

litiske vilkår, man havde i den pågældende hovedstad. For at undgå omfattende gentagelser koncentrerer beskrivelsen sig dog om det billede, som gives af de danske diplomater i stormagts hovedstæderne. Beskrivelsen følger tæt den måde, risikoen for optrapning til stormagtskrig blev rapporteret til København. Uregelmæssigt brolagt med et supplement af efterretningsrapporter følges vejen til de idéer og forberedelser, der blev grundlag for de militære styrkers optræden fra august 1914 og i månederne derefter. Bogen fortæller, hvordan forsvarsforberedelserne for Danmarks vedkommende – direkte drevet af de to kriser – kom på plads i eftersommeren 1913, dvs. så tidligt, at den nye radikale regering ikke havde mulighed for igen at forsinke gennemførelsen af forsvarslovene, som man med held havde gjort i 1909-10.

Denne bog er strategihistorie som mit foregående arbejde, *Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940*. Den afspejler vor tids førende strategiteoretiker, Colin S. Grays syn på strategien som en bro,² der proaktivt skal forbinde statens politik og de væbnede styrkers aktiviteter, så disse i så høj grad som muligt påvirker andre landes handlinger. Derigennem skal regeringens mål før og under en eventuel konflikt fremmes. Der er dog væsentlig forskel på perspektivet i denne bog og i den foregående. I den var fokus på Tysklands og Storbritanniens planlægning af og forberedelse til den krig i og om Norden, der først ramte de små staters landterritorier ved den behandlede lange periodes afslutning. Her er det centrale den planlægning og de forberedelser, der på grundlag af den lokale opfattelse af situation og muligheder gennemføres i Danmark og sekundært i Sverige, dvs. de potentielle ofre for stormagternes krigsførelse. Der behandles kun en periode på et par år.

Et spørgsmål, der undersøges på grundlag af historien, er, om det overhovedet er muligt for en neutral småstat at udvikle en strategi med en reel evne til at påvirke stormagtshandlinger i krig og i givet fald hvordan. Trods alt skrives strategisk teori som Grays for de dominerende stormagter, ikke for småstater som Danmark, ja ikke engang for mellemstore europæiske magter som Sverige.

Bogen beskriver i baggrundsdelen den generelle politiske situation og værnens planlægning og forberedelser fra vedtagelsen af forsvarslovene i 1909 indtil Agadirkrisens start i sommeren 1911.

I den første del følges udviklingen under denne krise og frem til oktober 1912. Den faktiske udvikling i Tysklands og Englands militære forberedelser og strategiske ideer beskrives i den detaljeringsgrad, det er nødvendigt for at forstå, hvorledes de påvirkede de strategiske vilkår fra Skagerrak til den vestlige Østersø i det sidste par år før denne krises start. Beskrivelsen sluttet med at fortælle om de for Danmark diplomatisk ubekvemme britiske og russiske flådebesøg i september 1912, der kom til at blive en ouverture til Balkankrisen.

I anden del følges og analyseres for første gang de danske reaktioner fra oktober 1912 til maj 1913 på, hvad man korrekt så som en akut fare for en stormagts-

konflikt, efter at den regionale krig om kontrollen over Balkan var brudt ud og blev fulgt af en alvorlig international krise, der først lettede noget hen på foråret 1913. Også her beskrives udviklingen i Tyskland og England i det omfang, denne fik indflydelse på de strategiske vilkår for Danmark. I denne del af bogen beskrives de grundlæggende billeder af den strategiske situation og truslen, som man fik udefra, herunder ikke mindst fra diplomatiske indberetninger og efterretningsrapporter, samt både den planlægning og de forberedelser, man søgte at få gennemført, og hvad der faktisk skete. Bogen viser, hvorledes de militære og civile beslutningstagere i Danmark opfattede truslerne fundamentalt forskelligt. I forlængelse af beskrivelsen følges udviklingen i Sverige med fokus på landets sydvestlige og sydlige dele. I tredje del følges den militære udvikling omkring og i Danmark fra sommeren 1913 til krigens start godt et år senere.

Hvor bogen indtil den afsluttende del i hovedsagen har til formål at give en første beskrivelse af forløbet, er målet herefter dels at undersøge, hvordan den gennemførte planlægning reelt kom til at påvirke dansk neutralitetsværn og forsvarsforberedelser under krigen, dels at vurdere planlægningens realisme og nøjagtighed i forhold til landets strategiske behov.

Det forhold, at dette er den første beskrivelse af det danske forløb, gør, at en generel diskussion af den tidligere litteratur er overflødig. Så let går det, som det senere vil blive beskrevet, imidlertid ikke i relation til beskrivelsen af udviklingen i Storbritannien og Sverige.

Det er bemærkelsesværdigt, at i hele forløbet og i alle landene indgår muligheden af et strategisk overfald uden krigserklæring som en væsentlig del af trusselsbilledet. For Storbritanniens vedkommende en sølandsætning, et natligt torpedoangreb mod flådebaserne og et bombardement fra luftskibe. For Tysklands vedkommende et britisk angreb på Wilhelmshaven eller et russisk på Kiel. For Sveriges vedkommende et russisk angreb på flåden ved Karlskrona eller en britisk landsætning ved Göteborg. For Danmarks vedkommende en gentagelse af 1807 med sølandsætning og bombardement af hovedstaden eller måske et kupangreb direkte ind i Københavns Havn.

Lidt om sprogbrug. Det var før, at englænderne lærte at tage så meget hensyn til de andre folkeslag på de Britiske Øer, at de i politisk korrekthed begyndte at omtale sig som briter. Både i eget og andres sprogbrug anvendtes normalt *'England'* og *'englændere'*, når de ikke omtalte det Britiske Imperium. Som hovedregel vil bogen følge datidens praksis. Som i min tidligere bog benævnes den britiske marineledelse som Admiralitetet, dets politiske leder og medlem af kabinettet, *'the First Lord of the Admiralty'* som marineminister og den ledende søofficer, *'the First Sea Lord'*, som *'flådechef'*. Dette i modsætning til betegnelsen *'den operative flådechef'*, der anvendes for den øverstkommanderende for hovedflåden. Igen som i den foregående bog er en *'ubåd'* tysk, medens alle andre landets dykke-torpedobåde benævnes *'undervandsbåde'*.

Lidt indledende om ledelsen af flåderne: Af de fire lande, to stormagter og to

småmagter, var det kun Storbritannien, der havde en lang tradition for civile, politiske marineministre. I Tyskland var ministeren fortsat admiral, i Sverige skete skiftet først i efteråret 1911 og i Danmark kun lidt før, i 1905, da J. C. Christensen blev minister for begge værn. Flådechefens rolle var også uklar. Det var bortset fra det verdensomspændende britiske imperium, hvor flådechefen indgik i Admiralitetet, ikke klart, om han skulle have kommandoen over den operative hovedflåde eller indgå i den strategiske ledergruppe i hovedstaden. I Tyskland betragtede kejseren sig som flådechef, der med rådgivning fra forskellige flådemyndigheder i Berlin gav direktiver for anvendelsen af Højsøflåden og de mindre flådestyrker. I Danmark opfattede den kommanderende admiral sig som operativ chef, og han tog selv kommandoen over den årligt udrustede eskadre. I Sverige fik flådeinspektøren kommandoen over den tilsvarende årligt udrustede kystflåde. Udviklingen af formelle maritime krigsplanlægningsstabe svarende til hærenes generalstabe kom kun langsomt, først i Tyskland og i 1907 i det tyskinspirerede Sverige. I Storbritannien var man – som det her beskrives – ikke enige om det hensigtsmæssige i en sådan nyskabelse. Man havde siden 1887 dog ladet Admiralitetets efterretningsafdeling varetage de mest nødvendige opgaver. I Danmark udvikledes kimen til en sådan stab som det beskrives i bogen i rammen af Marineministeriet, og i 1909 skabtes den lidt større Flådens Stab. Kystartilleriet var i Storbritannien og Danmark en specialiseret del af hærenes fæstningsartilleri, og i en tid, hvor samarbejdet mellem forskellige statslige organisationer var endnu vanskeligere end i dag, var det kompliceret at udvikle praktisk fungerende kommando- eller samvirkestrukturer mellem det sejlene og faste kystforsvar. I Tyskland og Sverige var kystartilleriet med tilhørende minespæringer blevet overført til marinen.